

ALMANCA YAZIN TERİMLERİ SÖZLÜKLERİNDE “SOMUT ŞİİR”İN TANIMI

Arş. Gör. Umut Balci
19. Mayıs Üniversitesi Çanakkale
Eğitim Fakültesi

Yasemin Darancık
Ç.Ü. Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Bölümü
Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı

ÖZET

Yazın terimleri sözlükleri, eğitim sürecinin ilk aşamasından başlayıp en yüksek aşamasına kadar birçok eğitim kurumunda demirbaş kaynaklar olarak kullanılmaktadır. Bu sık kullanım, bu eserlerin önemini arttırmaktadır.

Ancak, daha önce yapılan çalışmalar, birçok yazın teriminin birbirleriyle karıştırıldığını, benzer tanımların farklı terimler için kullanıldığını, kısacası terimler arasındaki farkın kesin çizgilerle ortaya konmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, okuyucuya terimlerle ilgili kesin bilgiler verilmemekte, tersine tanımlamalar kavram karmaşasına neden olmaktadır. Bu çalışmada, belirtilen durumun irdelenmesi üzerine yoğunlaşılacak ve Almanca yazın terimleri sözlüklerinde “somut şiir” (Konkrete Poesie) kavramı nasıl tanımlanmaktadır? Somut şiire yakın yazın kavramları arasındaki farka nasıl yer verilmektedir? Somut şiir hangi yazın terimleriyle karıştırılmaktadır? gibi sorulara yanıt aranacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yazın, Yazın Terimleri Sözlükleri, Somut Şiir.

ZUSAMMENFASSUNG

Wörterbücher der Literaturbegriffe benutzt man in vielen Institutionen. Ab der ersten bis zur letzten Stufe des Erziehungsprozesses gehören sie zum Inventar. Das vermehrt die Bedeutung dieser Werke.

Die schon in dieser Richtung veröffentlichten Arbeiten zeigen allerdings eindeutig, dass mehrere literarische Begriffe zum Teil miteinander verwechselt werden bzw. dass für verschiedene Begriffe unklare Definitionen gegeben werden und dass diese somit nicht deutlich genug voneinander abgegrenzt werden. Dieser Umstand trägt leider nicht dazu bei, den Nutzerinnen und Nutzern dieser Wörterbücher genaue Kenntnisse zu vermitteln, sondern produziert eher Missverständnisse. Diese Arbeit konzentriert sich darauf, die geschilderte Situation zu analysieren und zu beschreiben, d. h. sie beschäftigt sich mit folgenden Fragestellungen: Wie definiert man den Begriff „Konkrete Poesie“ in den literarischen Wörterbüchern? Wie unterscheidet man die Begriffe, die der „konkreten Poesie“ nahe stehen und inwiefern finden diese in den genannten Wörterbüchern Platz? Welche Begriffe dieser Gattung werden miteinander verwechselt?

Schlüsselwörter: Literatur, Wörterbücher der literarischen Begriffe, Konkrete Poesie

Giriş

Sözlüklerde yüzeysel ve ayrıntılı yapı olmak üzere iki yapı bulunmaktadır. Yüzeysel yapı, sözlüklerin kavramla ilgili bilgiyi hangi sıraya göre aktardıklarıdır. Ayrıntılı yapı ise sözlüklerin hangi bilgilere yer verdiğini kapsamaktadır.

Bu çalışmada Somut Şiir teriminin yüzeysel ve ayrıntılı yapısının sözlük maddesinde nasıl ele alındığı araştırılmaktadır. Yüzeysel yapıda, sözlüklerin somut şiir ile ilgili bilgiyi, belirli özelliğini hangi evrede verdiğini, kısaca somut şiir ile ilgili sözlük maddesinin dizge yapısı irdelenmekte ve ele alınmayan bilgilerin neler olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Ayrıntılı yapıda ise irdelenen yazın terimi ile ilgili biçim ve içerik özellikleri ortaya çıkartılmaya ve hangi bilgiler eklendiğinde, sözlük maddesinin bütünlük göstereceği ispatlanmaya çalışılacaktır (Yıldırım, 2001:3).

Kullanım alanına göre farklı süreçlerde farklı sözlükler ortaya çıkmıştır ve bu sözlükler ele aldıkları terim ile ilgili genellikle genel bilgiler içermekle birlikte farklı dizgesel

sıralanış takip etmişlerdir. Kapsamlarından kaynaklı ortaya çıkan bu genellik ve farklı dizgesel sıralanış beraberinde açıklanan terimin başka terimlerle karıştırılması ihtimalini yani kavram karmaşasını beraberinde getirmiştir. Bu karmaşanın bir diğer sebebi ise, açıklanan yazın terimlerinin gelişim süreçlerine, alt türlerine, yakın olduğu türlere ve bu terimler ile ilgili yapılan araştırmalara yer verilmemiş olmasıdır (Yıldırım, 2001:20).

Aynı eksiklik “somut şiir” yazın teriminin incelendiği Almanca yazın terimleri sözlüklerinde de görülmektedir. İncelenen Almanca yazın terimleri sözlüklerinde somut şiir karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Brockhaus çok geniş kapsamlı bir başucu sözlüğüdür. Alan sözlüklerinden farklı olarak hemen her konuda bilginin bulunabileceği, öğrencilerden üniversite öğretim elemanlarına kadar hemen herkesin başvurabileceği genel bir sözlüktür. Ancak, yapılan terim tanımlamalarının, “somut şiir” örneğinde görüldüğü gibi, çok kısa ve eksik olduğu gözlenmiştir.

Literaturwissenschaftliche Lexikon, diğer sözlüklerden farklı olarak, ele alınan yazın terimiyle ilgili daha fazla bilgi vermek amacıyla kapsamı yaklaşık 150 terimle sınırlı olan bir sözlüktür. Bu terimler daha çok Eski Yüksek Alman Edebiyatından günümüze kadarki süreçte ortaya çıkan Alman Edebiyatının edebi akımları, türleri ve kuramsal kavramlarından oluşmaktadır. Sözlük maddelerinde alışlageldiği gibi, ele aldığı terim ile ilgili dar kapsamlı bilgi aktarmak yerine, terimi farklı birçok yönden ele almayı amaç edinmiş ve terimin her yönüyle tanıtılmasını hedef edinmiştir. Sözlük, öncelikle Germanistik bölümlerinde okuyan öğrenciler ve öğretim elemanlarının her zaman yararlanabileceği, derslerde ele aldıkları terimleri rahatlıkla bulabilecekleri bir yapıt niteliğindedir, dolayısıyla Germanistik öğrencilerine yönelik yazılmış yardımcı kitap niteliğindedir.

Somut şiir terimi ayrıca *Metzler Literatur Lexikon 1990*, *Sachwörterbuch der Literatur 1989*, *Wörterbuch der Literaturwissenschaft 1986* gibi sözlüklerde de incelenmektedir. Adı geçen sözlükler, Almanya’da çok rahat bulunan ve çok kullanılan bilgi kaynaklarıdır. Yazınla ve kültürle uğraşan karma bir grup tarafından tercih edilmektedir. Bunlar, üniversite öğrencisi olabileceği gibi, gazetede çalışan ve yazınla ilgilenen kişiler de olabilir (Yıldırım, 2001:24)

Sözlüklerle ilgili genel bir bilgi verildikten sonra, somut şiirin bu yazın sözlüklerinde nasıl ele alındığı yüzeysel ve ayrıntılı yapıları ile ortaya konacaktır.

Yıldırım “Türk ve Alman Yazınında Belli Yazın Türlerinin Sözlük Maddeleri Bağlamında Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi” başlıklı doktora tezinde yazın terimleri sözlüklerinin yüzeysel yapısında bulunması gereken özellikleri yedi bölümde ele almıştır (Yıldırım, 2001: 20). Bunlar:

1. Sözcüğün kökeni ve anlamları,
2. Yüzeysel tanımı,
3. İçerik özellikleri,
 - 3.1. Kişi ögesi,
 - 3.2. Olay ögesi,
 - 3.3. Olay örgüsü,
 - 3.4 İşlev ögesi,
4. Biçim özellikleri,
5. Gelişim süreci,

6. Değişkeleri, alttürleri ve yakın olduğu türlerden farkı,

6.1. Değişkeleri,

6.2. Alttürleri,

6.3. Yakın olduğu diğer yazın türlerinden farkı,

7. Yazın türü ile ilgili araştırmalar.

Munise Yıldırım’ın yapmış olduğu bu bölümlene birçok yazın terimi için uygundur. Ancak, kendisinin yaptığı bu bölümlene düz yazı terimlerine yönelik olduğundan “somut şiir”de bazı bölümleri kaldırmak gerekir. Bunlar kişi ögesi, olay ögesi ve olay örgüsüdür. Çünkü somut şiirde konu bir kişi etrafında dönmez. Sürekli dile getirilen bir kişi, bir kahraman yoktur, tersine birçok kültürün kendine pay çıkarabileceği bir genelleme sözkonusudur. Aynı durum olay ögesi ve olay örgüsü için de geçerlidir. Somut şiirde olay yerine durum anlatılır ve okuyucunun anlatılan duruma duyarlı hale getirilmesi amaçlanır.

İncelenecek olan sözlüklerin yüzeysel yapılarında nelere dikkat edileceği kısaca ortaya konduktan sonra, somut şiir hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

“Somut Şiir” Terimi

Somut şiirin kökü çok eski tarihlere, Antik döneme kadar uzanmasına rağmen, ellili yıllarda dünyanın birçok ülkesinde bir tür olarak aynı anda önem kazanmaya başlamış ve bu alanda kuramsal çalışmaların yanı sıra pek çok somut şiir örneği verilmiştir (Bkz. Gomringer, 2001:167). Dil oyunlarının yanı sıra görsel öğelerin de ağır bastığı somut şiir, geleneksel ve modern şiir öğelerini yıkmış ve son yüzyıl şiir anlayışına farklı bir boyut kazandırmıştır.

Somut şiir yazarları, daha çok dilin dilbilgisi yapısını önplana çıkararak bir biçim geliştirmişlerdir. Bu anlamda kuralları da ihmal etmeyen, ama onlarla oynamaktan çekinmeyen somut şiir dili, okuyucu tarafından hem olumlama hem de olumsuzlama yoluyla alımlanabilmektedir. Somut şiir, salt biçim ve fikir irdelemesinden yola çıkarak okuyucuya bir şeyler vermek, hissettirmek amacıyla yazılan klasik şiirlerin tersine daha çok, yaratıcı düşüncüyü özendirmek, okuyucunun kafasında onlarca soru işareti ortaya çıkarmak isteyen bir şiir türüdür. Kısacası, somut şiirler okuyucuyu,

var olanı anlamaya değil, var olanın yardımıyla düşünmeye, eleştirmeye ve dolayısıyla yeni bir yaratıma özendirir.

Zor tümce yapısı ve metin kurgusu nedeniyle, düşünme bariyerinin doğmasına neden olabilecek geleneksel ve modern şiirlere göre somut şiirler daha basit bir yapıya sahiptir ve okuyucuda oyunsu bir izlenim bırakmaktadır. Genellikle ulusların toplumsal, kültürel ve hatta politik yaşam tutumlarını gözler önüne seren bu şiirler, onların birbirlerini tanımlarını sağlar ve karşılıklı ön yargıların ortadan kalkması açısından çok önemli bir rol üstlenmektedirler.

Böyle bir işlevi yüklenen somut şiiri sözlüklerde doğru ve eksiksiz tanımlamak gerekir. Bu nedenle irdelenen sözlüklerin yüzeysel yapılarını ortaya çıkartmak yerinde olacaktır.

A. Almanca Sözlük Maddelerindeki "Somut Şiir" (Konkrete Poesie) Teriminin Yüzeysel Yapısı:

Farklı hedef kitleler için hazırlanmış Almanca sözlüklerde, Somut Şiir teriminin birbirinden çok farklı şekillerde ele alındığı tespit edilmiştir. Toplumun her sınıfındaki insanların başvurabileceği, geniş kapsamlı, ancak kısa bilgiler içeren Brockhaus sözlüğünde, Somut Şiir terimi çok kısa ve eksik olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamada okuyucuya terimle ilgili yeterli, aydınlatıcı ve onu diğer yazın terimlerinden ayıran bilgi verilmemektedir. Bu sözlüğün yüzeysel yapısına bakıldığında da bu açıkça görülmektedir.

(A) Brockhaus:

1-Yüzeysel tanım:

- 1.1. Biçim özelliği
- 1.2. Yazarlar

Genelde bütün sözlüklerde önce kısa yüzeysel bir tanım bulunmaktadır. Ancak okuyucu bu kısa tanımdan sonra bilgilendirilmeğe devam edilmelidir. Sözlüğün verdiği bilgi yüzeysel tanımla son buluyorsa, bilgilendirme yetersiz kalmaktadır. Brockhaus sözlüğü de yüzeysel tanımdan sonra başka bir bilgi vermemektedir. Ayrıca bu sözlük Somut Şiir'i yanlış tanımlamaktadır. Çünkü yapılan tanım Somut Şiir'in alttürlerinden biri olan "Deneysel Şiir" in (Experimentelle Poesie) tanımıdır.

Lit. Lexikon'un yüzeysel yapısına bakıldığında ise bu sözlüğün daha geniş kapsamlı olduğu, terimin birçok özelliğine değinildiği görülmektedir.

(B) Lit. Lexikon:

1. Sözcüğün adlandırılması
2. Yüzeysel tanım
 - 2.1. Alttürlerinin adlandırılması
3. Ayrıntılı tanımı
 - 3.1. Bir yazarın tanımlaması
4. Gelişim süreci
 - 4.1. Terimin ilk çıkışı
 - 4.2. Yazarların tanımlaması
 - 4.3. Gruplar
 - 4.4. Yapılan çalışmalar
 - 4.5. Önemli temsilcileri ve eserleri
 - 4.6. Yazar/ kuramcı
5. İşlev ögesi
6. Gelişim süreci
 - 6.1. Yazarlar
7. Görsel Şiir (Visuelle Poesie)
 - 7.1. Yüzeysel tanımı
 - 7.2. Gelişimi ve Somut Şiir'in etkisi
 - 7.3. Somut Şiir'in grupları
8. Görsel ve Somut Şiir yazarlarının karşılaştırılması
9. Kaynakça

Lit. Lexikon sözlüğünün kendisi Somut Şiir'i beş kısma bölmüş ve bunu rakamlarla göstermiştir. Ancak bu bölümlenmede birinci kısımda tanımın, ikinci kısımda gelişim sürecinin vs. verildiği, yukarıda yapılan yüzeysel yapısında da görüldüğü gibi söylenemez. Dizgesel bir bütünlük oluşturulmamıştır. Terim, bütün ayrıntılarıyla ele alınmış ve okuyucunun bu terimle ilgili her türlü bilgiyi edinmesi hedeflenmiş olunmasına rağmen dizgesel bir bütünlüğün olmaması okuyucunun kafasını karıştırabilmektedir. Yukarıda da görüldüğü gibi kavramla ilgili bazı bilgiler iki defa verilmiş, açıklamalar belli bölümler şeklinde numaralanmasına rağmen bu bölümlerin iç içe olduğu, dizgesel bir yapıya göre aktarılmadığı gözden kaçmamıştır. Ayrıca, Brockhaus adlı sözlükte olduğu gibi, Somut Şiir'in Görsel Şiirle bir tutulduğu, aradaki farkın ortaya konmadığı tespit edilmiştir.

Metzler Literatur Lexikon'da ise şu şekilde bir yüzeysel yapı takip edilmiştir:

(C) Metz. Lit. Lex.

1. Sözcüğün kökeni
2. Yüzeysel Tanım
3. Gelişim süreci
 - 3.1. Terimin tarihçesi
 - 3.2. Yapılan ilk çalışmalar ve temsilciler
4. Tanımı
 - 4.1. Benzer türler
5. Yapılan çalışmalar ve yazarlar

Metz. Lit. Lex. sözlüğü önerilen yüzeysel yapıya göre bir sıralanış takip etmemiş, ancak kısmen de olsa dizgesel bir bütünlük göstermektedir. Ne ki, somut şiirin önemli olan birçok özelliğine değinilmemiştir. Bir başka sözlük olan Sachw. D. Lit.’da ise yine birçok eksiklikler vardır.

(D) Sachw. d. Lit.

1. Sözcüğün kökeni
2. Tanımı
3. Benzer terimler
4. Yazarlar
5. Kaynakça

Sachw. d. Lit. sözlüğünde de daha önce ele alınan sözlüklerde olduğu gibi, bu terimin birçok özelliğinin ele alınmadığı, terimin dizgesel bir bütünlük oluşturmadığı görülmüştür. Yapılan yüzeysel tanım, somut şiirin temel özelliklerini kapsamış, benzer türlerle arasındaki farklar net bir şekilde belirtilmiştir, fakat gelişim sürecinin diğer yazın türlerinden farkının, yapılan araştırmaların ele alınmaması büyük bir eksikliklerdir.

Ele alınacak son sözlük olan Wörterbuch der Literaturwissenschaft’ta ise yine somut şiirin gelişim sürecine, yazın türlerinden farkına, alt türlerine değinilmektedir.

(E) Wört. d. Litw.

1. Yüzeysel tanım
2. Terimin etkilendiği akımlar
3. “Somut” teriminin açıklanması
4. Yapılan çalışmalar
 - 4.1. Temsilciler
 - 4.2. Gruplar

İncelenen diğer sözlüklerin tersine, bu sözlükte ise sözcüğün kökeni yerine dizgeye yüzeysel bir tanımla başlandığı ve terimin etkilendiği akımlara yer verildiği, “somut” teriminin incelendiği görülmüştür.

Sözlüklerin yüzeysel yapısı incelendikten sonra ayrıntılı yapısına da yer vermektedir.

B. Almanca Sözlük Maddelerindeki “Somut Şiir” (Konkrete Poesie) Teriminin Ayrıntılı Yapısı:

Sözlüklerde genelde ilk bakışta bir yüzeysel tanım bulunmaktadır. Ancak bu tanımlama doğru yapılmadığından aynı kökten gelen benzer yazın terimleri birbirleriyle karıştırılmaktadır. Böyle bir karmaşaya yer vermemek için, sözlük maddelerinde tanımda biraz daha ayrıntıya girmek yararlı olacaktır. Ele alınan sözlüklerde, Somut Şiirin birbirinden çok farklı biri yüzeysel biri ayrıntılı olmak üzere iki tanımı yapılmıştır. İlk sözlükte yapılan yüzeysel tanımlamanın yanlış yönlendirme ve bilgilendirmeye neden olduğu görülmüştür.

Konkrete Poesie, experimentelle Dichtung, die Sprache als Mittel einsetzt, um unabhaengig von konventioneller Bedeutung eine neue Sichtweise zu vermitteln.

Somut Şiir, yani deneysel şiir, kullanılan yerleşik anlamından bağımsız bakış açıları aktarabilmek için dili araç olarak kullanır. (Brockhaus, 2000:486)

Burada çok genel bir tanımlamaya gidildiği için yanlış bir aktarım sözkonusudur. Somut Şiirin deneysel bir tür olduğu kesindir, ama onu deneysellik üzerine temellendirmek doğru değildir, çünkü bu tür “somutluk” üzerine kurulmuştur ve deneysel şiir değildir, ikisi farklı türlerdir. Bu nedenle, deneysellikten çok somutluğun önplanda tutulup tanımın bu doğrultuda yapılması daha yararlı olacaktır.

Neben “abstrakte Dichtung”, gelegentlich auch “materiale Dichtung” geläufigste Bez. für die etwa seit 1950 international auftretenden Versuche in der modernen Literatur, mit dem konkreten Material der Sprache

(Wörtern, Silbern, Buchstaben) unmittelbar- und losgelöst von syntak. Zusammenhängen und oft auch auf das Wort als Bedeutungsträger verzichtend-eine Aussage zu gestalten.

Soyut, aynı zamanda materyal yazının yanısıra, yaklaşık 1950 yılından beri uluslararası çalışmaların yapıldığı, dilin somut araçlarıyla (sözcük, hece, harf) doğrudan – sözdizimsel bağlamdan ve genellikle sözcüğün anlam taşıyan özelliğinden bağımsız- bir mesaj iletmeye çalışan modern yazın (Metz. Lit. Lex., 1990:249).

Metz. Lit. Lex.'da yapılan tanımın, dilin parçacıkları olan sözcük, hece ve harf üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Somut şiir geleneği, 50'li yıllardan itibaren dünya genelinde önem kazanmış, bu alanda uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Özellikle sözcüğün sözdizimsel bağlamdan bağımsız, kalıplaşmış genel anlamı dışında yeni anlamlamalara götürebilecek bir parça olarak değerlendirilmesi, somut şiirin ne olduğunu anlamak açısından yerinde bir tanımlama olarak görülmektedir. Sachw. d. Lit. Sözlüğünde benzer bir tanıma yer verilmiştir:

Internationale Strömung der modernen Lyrik, die von den sprachl. Elementen (Wörtern, Silben, Buchstaben) als konkretem Material ausgeht, sie von ihrer Funktionalität als Sinnträger und den Fesseln der Syntax zu erlösen sucht und sie gemäß ihrem Klangcharakter nach rein klangl. Gesetzen unter Verzicht auf jede Aussage oder Mitteilung neu kombiniert, so dass eine alogische, sinnfreie, optisch-akustisch ornamental wirkende Anordnung entsteht.

Dilsel elementleri (sözcük, hece, harf) somut bir materyal olarak ele alan uluslararası modern şiir akımı. Bu materyalleri anlam taşıyan alışılmış sözdizimsel özelliklerinden çıkarıp, tını ve sesletimsel özelliklerine ve

amaçlanan mesaja göre yeniden biçimlendiren, böylelikle kurallara aykırı (mantık dışı), anlamından bağımsız, optik, akustik ve hat sanatı gibi bir etki bırakan bir şiir türü (Sachw. d. Lit., 1989:474).

Sachw. d. Lit. sözlüğünde, somut şiirin tanımını yapılırken, malzeme olarak kullanılan sözcüklerin genel geçer anlamından çok, kuralları aşan, birden çok özelliği içinde barındıran sanatsal yapılar olarak gösterilmesi bu türe uygun bir yaklaşımdır.

Strömung in der Lyrik des 20. Jh., die sich zu Anfang der 50er Jahre in einigen europ. Ländern (Schweiz, Österreich, BRD), aber auch außerhalb des europ. Kontinents (Brasilien) durchsetzte, in den 60er Jahren in der BRD zu einer dominierenden Erscheinung wurde und auch auf die Prosa sowie das Hörspiel übergriff.

50'li yılların başlarında Avrupa'nın bazı ülkelerinde (İsviçre, Avusturya, Federal Almanya) ve hatta Avrupa kıtası dışına da (Brezilya) ortaya çıkan, 60'lı yıllarda Federal Almanya'nın en baskın akımlarından biri olan, düzyazının yanı sıra radyofonik ortamda da yaygınlık kazanan 20. yy şiirinin bir akımı (Wört. d. Litw., 1989:275).

Wört. d. Litw. sözlüğünde yapılan yüzeysel tanımlamanın bu türün sadece ortaya çıkışını ve gelişimini ele aldığı görülmüştür. Somut şiir türünün hangi ülkelerde ortaya çıktığı ve yaygınlık kazandığı vurgulanmıştır, ama yapılan bu yüzeysel tanımda bu türün özelliklerine hiç değinilmemiştir.

Konkretismus ist eine Strömung in moderner Lyrik, die sprachliche Elemente nach optischer und akustischer Wertigkeit zur Komposition montiert; sie verzichtet darauf, empirische Wirklichkeit

abzubilden und zu erfassen, befragt statt dessen das isolierte Einzelwort, nimmt es als Denkform und verwendet es auf seine konkreten Möglichkeiten hin.

Somutluk, dilsel araçları optik ve akustik özelliklerine göre metnin içine monte eden modern bir şiir akımıdır; deneysel gerçekliği amaçlayıp onu bulmak yerine, [bütünden] soyutlanmış sözcüğü işler, onu bir düşünme biçimi olarak değerlendirir ve onun somutluk boyutlarıyla ilgilenir. (Best, 1973:270).

Bu tanımda Somut şiirin somutluğu üzerine yoğunlaşmıştır. Dili oluşturan harf, hece, sözcük gibi parçacıkların şiirde somutluğu ortaya çıkarmak için bir araç olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Benzer bir tanımlama Garnier'de de görülmektedir. Garnier, *somut şiirin dilsel araçları kullanarak bir yapı oluşturmak olduğunu* (Garnier, 1986:7) ifade etmiştir. Önemli olan, somutluktan yola çıkarak biçimsel olarak şiirin anlamını, iletisini aktarmaktır. Noigandres Gruppe'nin de somut şiiri aynı doğrultuda tanımladıkları görülmektedir:

Konkrete Dichtung: Totale Verantwortung vor der Sprache. Vollkommener Realismus. Eine allgemeine Wortkunst. Das dichterische Produkt = Gebrauchsgegenstand.

Somut Yazın: Dile karşı mutlak sorumluluk. Eksiksiz bir gerçekçilik. Genel bir sözcük sanatı. Sanatsal ürün = Kullanım aracı (Campos, Pignatari, 1986:10)

Burada Somut Şiirin dile karşı mutlak sorumluluk, eksiksiz bir gerçekçilik taşıdığı, genel bir sözcük sanatı olduğu, sanatsal bir ürün, bir malzeme olarak değerlendirildiği görülmektedir. Mutlak gerçekçilik ifadesiyle de somutluğun ifade edildiği ortadadır. Bu tanımda

dikkatlerden kaçmayan en önemli noktalardan biri ise, bu türün sözcük sanatı olduğunun vurgulanmasıdır. Bu da somut şiirin, alt ve benzer türlerinden farklı olarak, ana malzemesinin sözcük olduğunu göstermektedir. Kısaca, somut şiirin, dilin fonetik ve akustik özelliklerini bir malzeme gibi ele alıp, biçim ve içerik arasında köprü kuran bir tür olduğu, somutluğun da buradan ortaya çıktığı vurgulanmaktadır.

Çalışmada farklı tanımlara yer verilmesinin nedeni, sözlük maddeleri dışında somut şiirin nasıl tanımlandığını göstermek ve sözlük maddelerine girecek tanımlamaların bu doğrultuda olmasının daha faydalı olabileceğini ortaya koymaktır. Nitekim Brockhaus adlı sözlükte olduğu gibi, bu terimin tanımını bir iki satırla sınırlayıp yanlış bilgi aktarımına gitmektense, bu alanın uzmanı yazarların tanımlarından yararlanmak daha doğru olacaktır. Lit. Lexikon'da böyle bir yöneme başvurulduğu görülmektedir. Somut Şiirin birkaç genel özelliği belirtildikten sonra, bu alanın ünlü temsilcilerinden Max Bense'nin tanımına yer verilmiştir:

Es handelt sich um eine Poesie, die weder den semantischen noch den ästhetischen Sinn ihrer Elemente, etwa der Wörter, durch die übliche Bildung Linien und grammatisch geordneter Kontexte erzeugt, sondern dabei auf visuelle flächige Konnexionen reflektiert. Nicht das Nacheinander der Wörter im Bewusstsein ist also ursprüngliche konstruktive Prinzip dieser Art von Poesie, sondern ihr Miteinander in der Wahrnehmung, das Wort wird nicht in erster Linie als intentionaler Bedeutungsträger verwendet, sondern mindestens darüber hinaus auch als materiales Gestaltungselement, aber so, dass Bedeutung und Gestaltung einander wechselseitig bedingen und ausdrücken.

Dilsel araçların, yani sözcüklerin semantik ve estetik anlamlarına göre alışlagelmiş düzgün sıralı ve dilbilgisi

kurallarına uygun metinler oluşturmak yerine, iki boyutlu görsel bağlamlar sunan bir şiir türü sözkonusudur. Öyleyse bu şiir türünün temel şekillenışı, sözcüklerin beynimize yerleşen düzgün sıralı özelliklerine göre değil, onların bir arada algılanmasına dayanır. Sözcük ilk aşamada, anlamı olan ve belli bir amaca hizmet eden bir öge olarak kullanılmaz, tersine bir araç, bir element olarak kullanılır, fakat anlam ve biçim iç içedir ve sürekli yer değiştirir. (Lit. Lexikon, 1997:175).

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, sözcüklerin anlamsal, estetik ve sözdizimsel özelliklerinden çok, onların oluşturdukları biçime hizmet eden bir araç olarak görülmesi vurgulanmaktadır. Somut şiirde sözcüğün temel anlamı arka plana itilmekte, yerine onun yapı içindeki anlamı önem kazanmaktadır. Kısacası, sözcüklerin anlamları ve yapısal dizilişleri ile oynama sözkonusu olup bu şekilde yeni ve alışılmamış bir tür ortaya çıkarılmıştır. Yapılan bu tanımda belirtilen kıstaslara uygun bir dilin kullanıldığı da görülmüştür. Bilinçli olarak tüm sözcükler küçük harflerle yazılmış, böylelikle okuyucunun kafasında kalıplaştırdığı genel geçer kuralların dışına çıkmış, dil ile nasıl oynanabileceği gösterilmiş, somut şiirin yazın dünyasına getirdiği birçok yeniliğe bu şekilde bir göndermede bulunulmuştur.

Sözlüklerdeki somut şiir ile ilgili tanımlara yer verdikten sonra, içerik özelliklerini de ele almak gerekir. Somut Şiirin kişi ögesi, olay ögesi ve olay örgüsünden çok işlev ögesine değinilmesi yararlı olacaktır. Çünkü Somut şiirler kısa metinler oldukları için ve daha çok herhangi bir konu üzerine dikkatleri çekip okuyucuyu o konu üzerinde düşündürmeyi amaç edindiği için, diğer terimlerin içerdiği olay ve kişi öğelerini kapsamamaktadır.

Lit. Lexikon dışında, incelenen beş Almanca sözlüğün hiçbirinde Somut Şiirin işlev ögesine değinilmemiştir. Lit. Lexikon'da ise çok kısa ve dar kapsamlı olarak ele alınmaktadır.

Allen theoretischen Ausserungen und künstlerischen Ausformungen gemeinsam sind die „parole in liberta“ (Marinetti), die Befreiung des Wortes von den Zwängen der Metapher und der Syntax, vom Satzspiegel und von der typographischen Normung, von Lese-, Hör- und Sprechgewohnheiten, das Bekenntnis zum Sprachspiel und der Versuch, mit einem neuen Sprachbewusstsein gegen den Sprachverschleiss zu bestehen. Diese Position fordert zugleich auch eine veränderte Rezeptionshaltung und setzt Aktivitaet und Produktivitaet beim Betrachter/Leser der K.P. voraus.

Kavramsal ifadelerin ve sanatsal yaratımların hepsi "parole in liberta"dan (Marinetti), yani sözcüğün metafor ve sözdizimi baskısından, kalıplaşmış cümle yansımından, tipografik normlardan, okuma, dinleme ve yazma alışkanlıklarından kurtulması, ve bunun yerine dil oyunlarının fark edilmesi ve yeni dil bilinciyle yetersizleşmiş dile karşı çıkma girişiminden oluşur. Bu durum ayrıca farklı alımlama tutumunu geliştirir ve somut şiir okuyucusunda aktif ve üretken olma yeteneği oluşturur. (Lit. Lexikon, 1997:175)

Yukarıda alıntılanan ifadede Somut Şiirin işlev ögesine değinilmiştir. Somut şiir alanında yapılan kuramsal çalışmaların, sözcüklerin değışmeceli anlamlarından ve söz dizim özelliklerinden sıyrıldıkları ve bununla birlikte klasik, eskimiş dil alışkanlığının yerine yeni bir dil bilinci ortaya çıkardıkları belirtilmiştir. Buradan hareketle okuyucunun alımlama tutumunun değışeceğı ve onda yorumlama yeteneğinin gelişip üretken bir duruma gireceğı vurgulanmaktadır. Burada dile getirilen ifadeler Somut şiirin işlevini özetler niteliktedir, fakat

bunun yanında Somut Şiirin daha birçok işlevinin olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Somut şiirler, okuyucunun önüne mutlak genel geçer yargı içeren bir gerçeklik koymazlar, tersine bütün yorumlara açıktırlar. Böylelikle okuyucunun önündeki şiirden yola çıkarak konuyla ilgili farklı çıkarımlar yapması, düşünmesi ve böylece üretken bir duruma girmesi sağlanmaktadır.

Somut şiirlerin bir başka özelliği ise, daha çok kültürel içerikli olmalarıdır. Farklı kültürler arasında karşılaştırma yapma olanağı sunan bu şiirler, okuyucunun kültür bilgisini geliştireceği gibi, farklı kültürleri tanımasını, kendi öz kültürü ile yabancı kültür arasında karşılaştırma yapmasını, böylelikle yabancıyı anlama, kendini başkasının yerine koymasını ve en önemlisi ise ön yargıların ortadan kalkmasını sağlayacaktır (Krusche/Krechel, 1984:87). Bu bağlamda Somut Şiirlerin kültürel bilgi içermeleri okuyucu açısından büyük bir önem oluşturmaktadır.

Ayrıca somut şiirler, okuyucunun bir dilin gramer yapısıyla nasıl oynandığını fark etmesini sağlamaktadır. Böylelikle okuyucu öncelikle doğru olan dilbilgisi kuralını ve değişimin nasıl ortaya çıktığını düşünmektedir. Bu durum okuyucudaki dilbilgisi ve dil kullanım yeteneğini pekiştirmekte ve iki farklı durum arasında neden sonuç ilişkisi kurmasını sağlamaktadır. Böylelikle okuyucunun özgür düşünme yeteneği pekiştirilmektedir.

Somut şiirlerin, okuyucuda yukarıda sayılan kazanımların ortaya çıkmasını sağlamaları anlam boşlukları (Leerstellen) içermelerine dayanmaktadır. Okuyucuya okudukları şiir ile ilgili yorum olanağı sunan ve bu yorumu okuyucunun kendi dünya görüşüne ve bakış açısına göre yapmasını sağlayan anlam boşlukları, onların iletişim becerilerinin (Özmut, 2002:134) ve yaratıcılıklarının gelişmesinde büyük bir önem taşıyacağı gibi eleştirel düşünme yeteneklerini de geliştirecektir (Krechel, 1991:95). Eleştirel düşünme yeteneği edinen okuyucu ayrıca özgüven ve sorumluluk bilinci de edinir (Krechel, 1991:97).

Dil öğelerinin çeşitli şekillerde ele alınıp şiirin içeriğiyle bire bir ilişkili biçimler oluşturması hedeflendiğinden dolayı Somut Şiirlerin biçimsel anlamda çok çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

Brockhaus ve Metzler Lit. Lex adlı sözlüklerde Somut Şiirin biçimsel özelliğine değinilmemiş ve bu alan boş bırakılmıştır. Oysaki bu “somut şiir”in önemli özelliklerinden biridir ve okuyucuya bununla ilgili mutlaka bilgi verilmelidir. Buna karşılık Lit. Lexikon, Wört. d. Litw. ve Sachw. d. Lit. adlı sözlüklerde biçim için ayrılmış özel bir dizge olamamakla birlikte, biçim ile ilgili bilgiler cümle aralarına sıkıştırılmış ve dağınık bir şekilde verilmiştir. Somut şiirler *görseldir, bir resim yansıtır, sözcüklerin bir arada uyum içinde bulunmasından oluşur* gibi genel ifadelerle yer verilmiştir.

Somut Şiir yazarlarının yazın ve politik birikimlerini şiirlerinin biçimine yansıttıkları görülmektedir. Bu anlamda somut şiirlerin biçimsel açıdan yazarının politik dünya görüşüne göre şekillendiği ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin en önemli somut şiir temsilcilerinden olan Yüksel Pazarkaya’nın şiirlerinde, içeriğe bağlı olarak şiirlerin farklı biçimlerde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Yazının politik baskıdan bağımsız, yazarın dünya görüşünü rahat bir şekilde dile getirebileceği bir araç olması gerektiğini belirten Pazarkaya (Pazarkaya, 1996:47), dilin baskıcı yönetimlerin egemenliğinden kurtulması gerektiğini ve bunun için özellikle şiirin bir araç olarak kullanılmasının hak arama bilincinin edinilmesinde en uygun yol olduğunu dile getirmektedir. Aynı şekilde Jandl, Heissenbüttel ve Noigandres Gruppe’nin şiirlerinde de siyasi bakış açının şiirin içeriğine, içeriğin de biçime yansıdığı gözlemlenmektedir.

Yukarıda anlatılan özellikler doğrultusunda Somut Şiirlerin biçim özelliklerini de incelemek faydalı olacaktır. Somut şiirlerde dil, alışılmışın dışında, okuyucuyu hayretler içinde bırakacak tarzda ortaya çıkar. Somut şiir yazarları dili bir araç, bir malzeme olarak gördüklerinden dolayı, onunla oynamayı da ihmal etmemişler, bir oyun hamuru gibi dili farklı biçimlere sokmuşlar, dilbilgisi kuralların ve cümlelerin yapısını bozmuşlar, böylelikle okuyucunun ilgisini çekmeyi başarmışlardır. Somut şiirlerde belli bir düzene göre sıralanmış cümle yapısı yoktur, dilbilgisi kuralları bilinçli bir şekilde ihmal edilmiş ve böylece başka hiçbir yazın türünde olmayan özgün bir dil ortaya çıkmıştır. Okuyucu şiirde karşısına çıkan bu alışılmamış

dil yapısının hangi amaçlar doğrultusunda ortaya çıkarıldığını şiirin içerik ve biçiminden yola çıkarak bulmaya çalışır, böylelikle onda bağımsız düşünme ve yaratıcılık yeteneğinin gelişmesi sağlanmış olunur.

Somut şiir yazarlarının bazen, belli bir kesimin toplumsal özellikleri üzerine dikkatleri çekmek ve o toplumun yaşam tarzlarını aktarmak için bölgesel diyalektleri bilinçli bir şekilde kullandıkları da görülmektedir. Böyle bir yaklaşım, okuyucunun ele alınan toplumun kültürü üzerine düşünmesini sağlamaktadır.

Wört. d. Lit. sözlüğü dışında, ele alınan dört sözlüğün yüzeysel tanımlarında somut şiirin yukarıda dile getirilen bazı biçem özelliklerine kısaca değinilmiştir. Biçem ile ilgili bilgi *cümle yapısı* ve *dilbilgisi kuralları* bağlamında verilmiş, bu iki özellik dışına çıkılmamıştır. Biçem özelliklerinin ayrıca bir madde olarak değil de yüzeysel tanımın içinde kısaca verilmesi de yetersizdir. Wört. d. Lit. sözlüğünde ise biçem özelliklerine hiç değinilmemiştir. Ancak okuyucu üzerinde bıraktığı etkiye, politik görüşü yansıttığı gibi özelliklere hiçbir sözlükte rastlanmamaktadır.

Okuyucunun somut şiirin ne olduğunu daha iyi anlayabilmesi için sözlüklerde gelişim sürecine de yer vermek gerekir. Ancak Brockhaus ve Sachw. d. Lit. adlı sözlüklerde Somut şiirin gelişim sürecine hiç değinilmemiştir. Lit. Lexikon'da ise gelişim süreci hakkında geniş bir bilgi yer almakta, hatta eskiden hangi isimler altında görüldüğünü de belirtmektedir.

K.P. damals auch synonym oder geringfügig varriierend: experimentelle, materiale, abstrakte, absolute Literatur bzw. Poesie.

Somut şiir, eskiden deneysel, materyal, soyut ve gerçek yazının, yani şiirin eş anlamlısı ya da arada çok az farkın olduğu bir değişkesi (olarak görülyordu). (Lit. Lexikon, 1997:175).

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, somut şiirin eski deneysel, materyal, soyut ve mutlak şiirin değişkelerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Birçok sözlükte, klasik şiirin katı kurallarına bir tepki olarak ortaya çıkan ve

bütün kuralları hiçe sayan her tür akım somut şiirin kökeni olarak tanımlanmaktadır. Çünkü yukarıda sayılan şiir gelenekleri, her ne kadar farklı özelliklere sahip olsalar da, aslında kural tanımazlık çatısı altında birleşmiş ve birbirlerini sürekli etkilemişlerdir. Bu noktada somut şiirin, bazı noktalarda diğer şiir geleneklerine göre farklılık gösterse de, bu etkileşim sonucu ortaya çıktığı görülmür.

Der Begriff der K.P. taucht zunächst 1953 in dem *Manifest Hätula Ragulpr Pa Fastkliaben. Manifest för konkret poesie* des Schweden Öyvind Fahlström auf.

„Somut Şiir“ kavramı ilk olarak 1953 yılında İsveçli Öyvind Fahlström'ün „Somut Şiir Manifestosu“ adlı yazısında ortaya çıkar] (Lit. Lexikon, 1997:175).

Alıntıda da görüldüğü gibi, Lit. Lexikon'da somut şiir kavramının ilk olarak 1953 yılında Öyvind Fahlström'ün bir çalışmasında kullanıldığı ifade edilmektedir. 53 öncesi şiirlerin, somut şiirlerin özelliklerini kısmen taşımalarına rağmen bu çatı altında düşünülmediği, onların somut şiirin kökeni oldukları ifade edilmiştir. 53 sonrası sıra dışı şiirler, somut şiir olarak adlandırılınca, o tarihten sonra birçok yazar tarafından bu şiir türü ile ilgili kavramsal yazılar yazılmış ve bu şiirlerin kendine özgü bir yapısının olduğu başlı başına bir tür oldukları dile getirilmiştir. Böylece somut şiirlerin, aynı kökten gelen deneysel, görsel ve soyut şiirlerden farklı oldukları vurgulanmış ve bu farklar ortaya konmuştur.

Aynı sözlükte somut şiirin gelişim sürecinin çok eskilere dayandığı belirtilmiştir.

Obwohl die Arbeiten der K.P. im engeren Sinne erst mit dem 1944 in Mailand veröffentlichten Gedichtband *testi poemi murali* von Carlo Belloli anerkennt, besitzt der freie Umgang mit dem Wort eine lange Tradition. Dazu zählen die Dadaisten Hugo Ball und Hans Arp ebenso wie Arno Holz und Christian Morgenstern oder die mittelalterliche Wortalgebra, auf die

Bense mehrfach hinwies.

Somut şiir alanında yapılan çalışmalar kabaca, Carlo Belloli tarafından 1944'te Milano'da yayınlanan „testi poemi murali“ adlı seçki ile tanınmaya başlanmasına rağmen, sözcük aslında uzun bir gelenek etrafında şekillenir. Bunlar arasında Arno Holz ve Christian Morgenstern'in yanısıra Hugo Ball ve Hans Arp gibi Dadaistler ya da Bense'nin de sürekli olarak göndermede bulunduğu Orta Çağ Wortalgebra şiirleri sayılabilir] (Lit. Lexikon, 1997:176).

Görüldüğü gibi, somut şiirin gelişim tarihi 53 öncesi çalışmalarla açıklanmıştır. 1944 yılında Carlo Belloli tarafından yayınlanan şiir seçkisinin, somut şiirlerin gelişim tarihi bağlamında yol açıcı önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Ancak sözcüklerle oynamak çok daha eskilere dayanmaktadır. Bunlar arasında Dadaist akımın temsilcileri Hugo Ball ve Hans Arp'ın, hatta Christian Morgenstern ve Orta Çağ'daki Wortalgebra eserlerinin yer aldığı Bense her zaman gönderme yapmıştır.

Aynı ifadelerle Metz. Lit. Lexikon'da da karşılaşılmaktadır:

Die wesentlich, theoretisch oder ideologisch begründeten Formen der K.D. stehen v.a. in der Tradition der "parole in liberta" Marinetti's (italien. Futurismus), der "Verse ohne Worte" H. Balls, der "elementaren Dichtung" K. Schwitters (Dadaismus) und der "Klänge" Kandinsky.

Somut yazının kavramsal ve ideolojik olarak dayandığı akımlar Marinetti'nin „parole in liberta“ geleceği (İtalyan geleceçiliği), Ball'ın „sözcüksüz mısralar“, Schwitters'in „Elementar Yazın“(Dadaizm) ve Kandinsky'nin „Tımlar“dır. (Metz. Lit. Lex., 1990:249).

Wört. d. Litw. sözlüğünde ise somut şiir kuramcılarının etkilendiği akımlar daha geniş

bir çerçevede ele alınmış, kapsam geniş tutulmuştur. Dadaizm dışında ayrıca sembolizm ve natüralizme de göndermede bulunulmuştur.

Die meisten Theoretiker der k.P gingen auf literar. Muster zurück, die in Einzelfällen schon am Ende des 19. Jh. – bei S. Mallarme (Symbolismus) oder A. Holz (Naturalismus)- und zu Beginn des 20. als Beispiele traditionsfeindlich. Lyrik zu beobachten gewesen waren (das Lautgedicht oder die „visuelle Poesie im Dadaismus).

Somut şiirin birçok kuramcısı 19.yy'ın sonlarında ortaya çıkan edebi akımlardan Mallarme (Sembolizm), Holz (Naturalizm), ve 20. yy'ın başlarında geleneksel şiire tepki olarak ortaya çıkan şiirin (Dadaizmin sesletimsel şiir ya da görsel şiiri) etkisinde kalmıştır] (Wört. d. Litw., 1989:275)

Lit. Lexikon'da ayrıca Somut şiirin kökünün çok eski tarihlere, antik yunan dönemine kadar götürüldüğü görülmektedir.

Visualisierungen von Texten, beginnend bei den griechischen Zeuberpapyr, den frühen Figurengedichten der griechischen Bukolik, über die lateinischen Gittergedichte des Porphyrios, die Varianten der karolingischen Renaissance, die barocken Textfiguren bis hin zum freien Textbild der Jahrhundertwende und den Experimenten des 20.Jh. werden oft für diese Traditionslinie herangezogen.

Yunan büyü metinlerinden başlamak üzere, bukolik dönemin eski figür metinleri, yine Porphyros'un Latin tutsaklık şiirleri, Karolenj Rönesansının şiir türleri ve Barok Dönemi figür metinlerinden yüzyılımızın kural tanımayan serbest metinlerine kadar, bu süreçte yapılan metinlerin

görselleştirilmesi işlemi, bu geleneğin bir parçası olarak dikkatleri çeker (Lit. Lexikon, 1997:176).

Dikkatlerden kaçmayan en önemli nokta, antik yunan döneminden günümüze kadar ki süreçte, görsel özellikler taşıyan her tür metnin, yapısal benzerliklerinden dolayı somut şiirin kökeni olarak gösterilmesidir. Türkiye'nin tek somut şiir temsilcisi Yüksel Pazarkaya da aynı düşüncüyü paylaşmakta ve somut şiirin ilk medeniyetlerin ortaya çıkışıyla birlikte görülmeye başlandığını dile getirmektedir: *Mısır hiyeroglifleri, eski Helenistik vazoların üstündeki yazılar, farklı ülkelerde bulunan mezar yazıları. Orta Çağ Avrupası ve Rönesans dönemlerinde de örneklerine rastlamaktayız* (Pazarkaya, 1996:45). Bu ifadelerden yola çıkarak, grafik ve optik formlarından dolayı, Antik Yunan, Rönesans ve Barok figür şiirlerinin somut şiirin kökeni olarak kabul edildikleri dikkatlerden kaçmamalıdır. Figür kavramı bağlamında düşünüldüğünde, bu şiirlerin harf, hece ve sözcüklerden oluşan bir resim ortaya koyduğu ve bu resmin içerikle bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir.

Somut Şiir teriminin bazen yapısal bazen de dilsel özelliklerinden kaynaklı yakın olduğu türler ve alttürleri vardır. Bu türleri açıklamadan önce irdelenen Almanca sözlüklerde bunların nasıl ele alındığına değinmekte yarar vardır.

Brockhaus, Sachw. d. Lit. ve Wört. d. Lit., adlı sözlüklerde somut şiirin alttürlerine hiç değinilmediği görülmüştür. Somut şiirin tanımı yapılırken, onun yakın olduğu, modern şiirin farklı değişkelerinden biri olan, buna karşılık somut şiirle arasında büyük farklar olan deneysel şiirle karıştırıldığı, dolayısıyla yanlış bir tanımlamanın yapıldığı tespit edilmiştir. Somut şiirin özgün tanımının yapıpıp ondan sonra deneysel şiirle arasındaki farka değinilmesi, hem somut hem de deneysel şiiri daha iyi öğrenebilmek açısından daha yararlı olacaktır. Lit. Lexikon'da somut şiirin alttürlerinin ele alındığı görülmektedir:

Als gebräuchlichste Formen der K.P. nennt er (Max Bense) Ideogramm und Konstellation (z.B. Gomringer), Dialektgedicht (z.B.

Wiener Gruppe), Palindrom (z.B. Andre Thomkins), Typogramm (z.B. Franz Mon), Piktogramm (z.B. Claus Bremer), Raumedicht (z.B. pierre Garnier, der für diese Art der K.P. auch den Begriff "spatialisme" prägte).

Max Bense, somut şiirin alttürleri olarak Ideogramm ve Konstellation (Gomringer), diyalekt şiir (Wiener Gruppe), Palindrom (Andre Thomkins), Tipogram (Franz Mon), Piktogram (Claus Bremer) ve alan (yüzey) şiir'leri (Pierre Garnier; somut şiirin bu tarzı için „spatialist“ kavramını da ortaya atmıştır) saymıştır (Lit. Lexikon, 1997:175).

Yukarıdaki alıntıda, somut şiirin alttürleri temsilcileriyle birlikte ele alınmıştır. Sayılan alttürlerin yapısal olarak somut şiirle benzerlikleri olsa da, aslında aralarında farkların da olduğu görülmüştür. Ancak bunlar sözlükte işlenmemiştir. Örneğin **Ideogramm**, kendine özgü özellikleri olan bir alttürdür. Harf ve hecelerin birleşiminden elde edilen görsellik, şiirin içeriğiyle birebir ilişkilidir. Heinz Gappmayr, Eugen Gomringer, Ernst Jandl, Franz Mon ve Wolf Wezel Ideogram tarzı şiirler kaleme alan tanınmış yazarlardır.

Konstellation ise, iç içe bir bütünlük ve görsellik oluşturan sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşturulur. Gomringer bu türü şu şekilde tanımlar: *Konstellation, sözcüğe dayalı yazının en basit biçimlerinden biridir.* (Gomringer, 2001:159). Konstellation ayrıca, okuyucunun sözcükler ve onların anlamlarıyla oynadığı bir alan olarak da değerlendirilir. Sözcüklerin tekrarına dayanan Konstellation'da bağlaç kullanılmaz. Sözcüklerin simetrik bir şekilde dizilişle elde edilen bu türde, ardı ardına sıralanan sözcüklerden sonra, bu sözcüklerin hece ve daha sonra harflere bölündüğü ve daha sonra harf ve hecelerin adım adım birleşerek sözcüklere tekrar dönüldüğü de görülebilir. Böyle bir tutumun amacı şiirde görselliği daha iyi elde etmek, şiirin bölümleri arasında bağ kurmak ve en önemlisi okuyucu düşündürmektir.

Ideogramm ve Konstellation arasındaki

farkı kısaca belirtmek gerekirse, Ideogramm harf ve hecelerin uyumuna dayanırken, Konstellation sözcüklerin uyumuna dayanmaktadır.

Somut Şiirin bir başka alttürü olan **diyalekt şiir** ise, daha çok sesletimsel bir tür olup farklı bölgelerde konuşulan dillere vurgu yapmak amacıyla, böylelikle de okuyucuyu hem o diyalekt hem de o diyalekti ortaya çıkaran kültür üzerine düşündürmek amacıyla yazılmıştır. Bu tür şiirlerde dil oyunlarına ve şiir içinde harflerin yer değiştirmesi olayına sıkça rastlanır.

Andre Thomkins'in başını çektiği **Palindrom** alttürü ise diğer türlerde olduğu gibi dil oyunlarına dayalıdır. Başından ve sonundan okunduğu zaman aynı harf sel sıralanışı veren sözcüklerin uyumuna dayalı bir türdür. "otto" sözcüğü bu türü daha iyi tanımlayabilmek için verilebilecek en basit örnektir. Baştan ya da sondan okunduğunda "otto" sözcüğü aynı harf sel sıralanışı takip eder (Best, 1982:359).

Tipogram alttüründe ise, grafik bir diziliş söz konusu olup her harf o şiirde bir defa kullanılır. Aynı harf aynı şiirde iki defa kullanılmaz. Sözcükler sıralandığı zaman tekrar eden harflerin yerleri boş bırakılır, böylelikle görsellik de elde edilmiş olunur. (Özmut, 2002:19)

Piktogram alttürünün daha çok bilgisayar teknolojisine dayandığı, harf ve sözcüklerin içerdikleri anlamı görsel olarak ifade eden bir şekilde dizildiği görülür. Farklı efekt ve şablonlar kullanılarak bu tür elde edilir.

Yüzey (Alan) şiir ise somut şiirin en ilginç alttürlerindedir. Diğer alttürlerden farklı olarak, harf ve sözcükler buldukları alanda (sayfa üstünde) dağınık bir şekilde bulunur. Fakat kullanılan bütün harf ve sözcüklerin bütün içinde kopmaz bir yeri vardır ve bu parçacıkların her biri metnin derinliğini oluşturur. Okuyucu bu parçacıkları birleştirmeye ve anlamlandırmaya çalışır.

Somut şiirin alttürlerinden sonra yakın olan türlere de bakmakta yarar vardır. Somut şiirin yakın olduğu türlerden biri görsel şiirdir (*Visuelle Poesie*). Brockhaus, Sachw. d. Lit. ve Wört. d. Lit. adlı sözlüklerde görsel şiir ile ilgili bilgi verilmeyenken, Lit. Lexikon'da bu türler arasındaki farka yer verilmiştir.

Visuelle Poesie im späteren, mit Konkreter Poesie nicht synonymen Gebrauch, ist die wechselseitige Beziehung von bildender Kunst und Literatur, von Bild und Text, von figurativen und semantischen Elementen

İlerleyen süreçte somut şiirle aynı anlamda kullanımından vazgeçilen görsel şiir, yazın ve sanat, metin ve resim, figürsel ve anlamsal elementlerin değişim halindeki karşılıklı ilişkisidir (Lit. Lexikon).

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, görsel şiirin ne olduğu dile getirilirken, somut şiirle aynı anlamı taşımadığı, belli bir aşamadan sonra somut ve görsel şiir arasındaki farkların vurgulanmaya başlandığı belirtilmiştir.

Die zwei wichtigsten Spielarten der k.D. sind die visuelle Dichtung und die akustische Dichtung.

Somut yazının iki önemli uzantısı görsel yazın ve akustik yazındır (Metz. Lit. Lex., 1990:249).

Bu alıntıda görsel ve akustik şiirin, somut şiirin bir uzantısı, bir değişkesi olduğu vurgulanmaktadır. Biçimsel kurgu bağlamında arada benzerlikler olsa da, biçimi oluşturan dil malzemesinin aynı olmaması bu iki tür arasındaki en önemli farkı oluşturur.

Elisabeth Walther, Od, Sone gibi klasik şiir türlerinin yanı sıra, Antik çağdan günümüze kadar gelen figür şiirlerinin de olduğunu, bunların genel olarak görsel şiir çatısı altında değerlendirildiğini dile getirmiştir. *Od ve sonat gibi belli şekillerde ortaya çıkan klasik şiirin yanı sıra, Antik çağdan günümüze kadar uzanan Figür- ve ya Resim metinler bugün "Görsel Şiir" olarak adlandırılmaktadır. Figür şiirler içeriği yalnızca sözcüklerle değil, tersine sözcük ve cümlelerin grafiksel dizilimiyle ortaya koymaktadır. Bugün hepsini toplayan bir kavram olarak 'Görsel Şiir' kullanılmaktadır* (Walther, 2005:1). Bu şiirleri ortak bir paydada buluşturanın, içeriği sadece sözcüklerle değil, sözcük ve cümleler aracılığıyla oluşturulan

resimlerle ifade etmeleridir. Günümüze kadar bu tarz şiirlerin hepsi için tek bir kavram, görsel şiir kavramı kullanılmaktadır.

Somut şiir ile görsel şiirin karıştırılmasının sebebi, her iki türün de görsellik boyutunun olmasıdır. Glökler, somut ve görsel şiirin amaç bakımından da farklılıklar taşıdığını belirtmiştir. *Barok şiiri ciddiye alınacak konular ile ilgilenir ve genellikle tanrıya övgü gibi konularını işler. Buna karşılık somut şiir, harflerle oynar, içerik düşünce oyunudur. Şiiri oluşturan parçalar ve bunların anlamlı dizilişi yazar ve okuyucu tarafından biçimlendirilir.*¹ Burada ifade edildiği gibi, barok dönemi figür şiirler (görsel şiirler) içerik açısından tanrıya övgü üzerine yoğunlaşırken, somut şiirler harf, hece ve sözcükler üzerine yoğunlaşır, bu dil parçacıklarıyla oynar ve böylelikle okuyucunun ele alınan konu üzerine düşünmesini sağlar.

Somut şiirin yakın olduğu bir diğer tür ise deneysel şiirdir (*Experimentelle Poesie*). Brockhaus adlı sözlükte somut şiirin tanımı yapılırken, daha önce de belirtildiği gibi “*Experimentelle Dichtung*” olarak açıklandığı görülmüştür. Hâlbuki somut ile deneysel şiir arasında büyük farklar olup, bu iki kavram birbirlerinin yerlerine kullanılmamalıdır. Somut şiir harfler, heceler ve sözcüklerin bir arada kullanımından ortaya çıkan uyuma dayalıdır. Bu tür şiirlerde sözcükler arasında *ve*, *veya*, *ama*, *fakat* gibi bağlaçlar ve *özne+nesne+fiil*’den oluşan düzgün sıralı cümleler kullanılmaz. Sözcük, hece ve harfler tek başlarına bir uyum içerisinde bulunur. Deneysel şiirde ise sıralı cümleler kullanılır, fakat kullanılan bu cümlelerin bir figür, bir resim ortaya çıkarmasına dikkat edilir, böylece içerik biçimle (form) birlikte verilir. Deneysel şiire bakan bir okuyucu, şiiri okumadan önce onun biçiminden yola çıkarak içeriği ile ilgili tahminlerde bulunabilir.

Brockhaus adlı sözlükte somut şiirin bazı yazarlarına yer verildiği de görülmektedir.

Vertreter u.a.: E. Gomringer, E. Jandl, H. Heissenbüttel, F. Mayröcker.

E. Gomringer, E. Jandl, H. Heissenbüttel, F. Mayröcker somut şiirin temsilcilerindedir. (Brockhaus, 2000:486)

İncelenen diğer sözlüklerde de somut şiirin temsilcilerine yer verildiği görülmektedir. Bu sözlüklerde E. Gomringer, M. Bense, R. Döhl, Noigandres Gruppe, M. Bill, G. Apollinaire, Wiener Gruppe, A. Thomkins, F. Mon, C. Bremer, P. Garnier, E. Jand, H. Heissenbüttel gibi yazarlara yer verilmiştir. Bu yazarların bazıları somut şiirin önemli temsilcileri iken, Apollinaire, Bill, Mon ve Bremer gibi yazarlar ise somut şiirin alttürlerine uygun örnekler vermişlerdir. Özellikle Apollinaire, grafik şiirleriyle tanınmaktadır.

Yukarıda dile getirilen yazarlar dışında ayrıca Çek Havel, Alman Konrad Balder Schäubfelen ve Rudolf Otto Wiemer, Fransız Bernard Heidsieck, İngiliz Georg Hebert somut şiirin diğer temsilcileridir. Somut şiirin tek Türkiye temsilcisi ise Yüksel Pazarkaya’dır. Pazarkaya bu tür ile ilgili hem kuramsal çalışmalar yayınlamış hem de somut şiir örnekleri vermiştir.

Bunun dışında somut şiir grupları da oluşturulmuştur. Bunlardan biri *Stuttgart Okulu/Grubu (Stuttgarter Schule/Gruppe)*’dur. 1957 yılında Max Bense’nin etrafında toplanan yazarlar “Stuttgart Grubu” olarak adlandırılır. Max Bense, Reinhard Döhl, Ludwig Harig, Gerhard Rühm, Helmut Heißenbüttel, Ernst Jandl, Yüksel Pazarkaya ve Friedricke Mayröcker bu grubun en ünlü yazarlarıdır.

“Somut şiir” yazın türü ile ilgili ayrıca birçok araştırma ve kuram da ortaya atılmıştır. Yirminci yüzyılın ortalarında ortaya çıkıp bir anda büyük bir önem kazanan somut şiir ile ilgili birçok kuramsal çalışma yapılmıştır. Wört. d. Litw. adlı sözlükte bu tür ile ilgili farklı ülkelerde çeşitli çalışmaların yapıldığı belirtilmiş, ama bu çalışmaların kim tarafından ve hangi başlıklarla yapıldığı belirtilmemiştir. Sachw. D. Lit. ve Metzle. Lit. Lex.’da yapılan çalışmalar kronolojik sıraya göre listelenmiştir. Brockhaus adlı sözlükte ise bu çalışmalara hiç değinilmemiştir.

¹ Tanım, 03.07.2004 tarihinde (<http://www.phil.unierlangen.de/~p2gerlw/barock/greiffen.html>) internet adresinden alınmıştır. (GLÖKLER, Barbara: **Figurengedichte**)

Lit. Lexikon'da ise bu tür ile ilgili çalışmalara şu şekilde değinilmiştir:

Der Begriff der K.P. taucht zunächst 1953 in dem Manifest *Hättila Regulpr Pa Fastkliaben. Manifest för konkret poesie* des Schweden Öyvind Fahlström auf. 1953 erschienen aber auch die *konstellationen* von Eugen Gomringer in Bern, denen 1954 das Manifest *Vom Vers zur Konstellation* folgte.

Somut şiir kavramı ilk olarak 1953'te İsviçreli Öyvind Fahlström'ün „Somut Şiir Manifestosu“ adlı kavramsal yazısıyla ortaya çıkar. 1953'te ayrıca Eugen Gomringer'in Bern'de yayınladığı „konstellation“ ve 1954'teki „Mısradan Konstellationa“ adlı çalışmaları yayınlanır (Lit. Lexikon, 1997:175).

Bu alıntıda, somut şiir kavramının ilk olarak Fahlström'ün 1953 yılında yayınlanan bir çalışmasında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu çalışmayı biri aynı yıl diğeri bir yıl sonra Gömringer tarafından yayınlanan iki çalışma takip etmiştir. Bu üç çalışmada da somut şiirin geleceği, özellikleri, diğeri türlerden farkı gibi noktalara değinilmiştir. Gomringer ve Noigandres Gruppe (Augusto de Campos', Decio Pignataris, Haroldo de Campos) 1955 yılında Ulm yüksek Okulu'nda bir araya gelmiş ve somut şiirin biçimi konusunda ortak çalışmalar yapmışlardır. Bu karşılıklı çalışmalar sonucunda Noigandres Gruppe "*Plano-Piloto para Poesia Concreta*" (1958)" adlı çalışmasını yayınlamıştır. (Gomringer, 2001:4)

In diesem Manifest (*Plano-Piloto para Poesia Concreta*) werden auch Vorläufer benannt, die in Programmatik und künstlerischer Praxis der K.P. nahekamen

"*Somut Şiir için Pilotplan*" adlı manifestoda kavramsal ve sanatsal çalışmalarıyla somut şiire yakın duran yazarlar belirtilmiştir (Lit. Lexikon, 1997:175).

Bu sözlükte ayrıca, somut şiir alanında kavramsal çalışmaların yanı sıra şiirler de kaleme alan yazarlar belirtilmiştir:

Essay von Ernest Francisco Fenollosa *The Chinese Written Character as a Medium for Poetry* [...], Stephane Mallarme *Un Coupe de Des*, Guillaume Apollinaire *Calligrammes* [...], Filippo Tommaso Marinetti *Technischen Manifest der futuristischen Literatur* [...], Kurt Schwitters *Konsequente Dichtung*

Ernest Francisco Fenollosa'nın "The Chinese Written Character as a Medium for Poetry" adlı denemesi, Guillaume Apollinaire'nin "Calligram", Filippo Tommaso Marinetti'nin "Gelecekçi Yazının Teknik Manifestosu", Kurt Schwitters'in "Konsequente Dichtung"(...). (Lit. Lexikon, 1997:175)

Yukarıda belirtilen çalışmalar dışında ayrıca somut şiir için hazırlanan antolojiler de vardır. Walther Höllerer tarafından 1956'da hazırlanan „*Ein Lyrikbuch der Jahrhundertmittel*“, Franz Mon tarafından 1960'ta hazırlanan „*Movens*“, Emmett Williams tarafından 1967'de hazırlanan bir antoloji, aynı yıl Stefan Bann tarafından hazırlanan bir antoloji ve Bohumila Grögörava ve Josef Hirsal'ın ortaklaşa hazırladıkları „*Experimentelle Poesie*“ adlı antolojiler önemlidir. Rainhard Döhl, hazırlanan bu antolojilerin somut şiirin önemini arttırdığını ve bu türün doruk noktasına ulaşmasında bunların bir basamak oluşturduğunu dile getirmiştir.

Bu antolojilerin yanı sıra somut şiirin önemli yayın organlarından biri de süreli dergi olarak yayınlanan ve Noigandres Grubu tarafından hazırlanan *Invençao*'dur.

Sonuç:

Sözlükler, araştırılan kavramla ilgili öz bilgiler içermesinden dolayı hemen herkesin başvurduğu kaynaklardır. Gün geçtikçe yaygınlaşan sözlük kullanımı sözlüklerin

önemini arttırmış, bu alanla ilgili çalışmaların da yapılmasını beraberinde getirmiştir. Çünkü, insanlar tarafından sürekli başvuru alan bu kaynakların düzgün bir dizgesel yapıya göre hazırlanmadığında, içerdikleri bilgilerin kavram karmaşasına neden olacağı ve dolayısıyla okuyucuların başvurdukları kavram ile ilgili yanlış bilgiler edinmemeleri kesindir.

Sözlük maddelerinde verilen bilgiler genellikle yüzeysel bir şekilde açıklanmakta ve bu yüzeysellik açıklanan kavramın benzer kavramlarla karıştırılmasına neden olmaktadır.

Buradan hareketle, yapılan çalışmada, özellikle yazın sözlüklerinde yer alan terimlerin nasıl ele alındığına, benzer türlerle olan farklarına nasıl yer verildiğine kavram karmaşasının ortaya çıkıp çıkmadığına ve sözlükler arasında dizgesel bir bütünlük olup olmadığına “somut şiir” terimi üzerinde irdelenmiştir.

Yapılan incelemede “somut şiir” teriminin özellikle görselliği olan “görsel şiir”, “deneysel şiir”, “figür şiir” gibi türlerle karıştırıldığı, bu terimler için aynı tanımlamanın yapıldığı görülmüştür. Bunun dışında terimin birçok özelliğine sözlüklerde yer verilmediği ortaya konmuştur. İrdelenen Almanca sözlüklerde “somut şiir” teriminin farklı dizgesel sıralanışlarla aktarıldığı görülmüştür. Bazı sözlüklerde yüzeysel tanım ve sonrasında gelişim süreci verilirken, bazılarında da gelişim sürecinin önce verildiği, tanımın satır aralarına sıkıştırıldığı, aynı bilgilerin bazen tekrarlandığı bazılarının da hiç verilmediği gözlemlenmiştir. Bundan dolayı sözlük maddelerinin “sözcüğün kökeni ve anlamları, yüzeysel tanım, içerik özellikleri, biçim özelliği, gelişim süreci, değışkeleri, alttürleri, diğer yazın türlerinden farkı, yazın terimi ile ilgili araştırmalar” örnek dizgesine göre hazırlanması, açıklanan terimin daha doğru anlaşılmasını sağlayacak ve böylelikle terimler arasında bir bütünlük oluşacaktır.

KAYNAKLAR

Sözlükler:

Brockhaus-Redaktion: *Der Brockhaus, in einem Band,* Leipzig, 2000.

Brunner, Horst/Moritz, Reiner: *Literaturwissenschaftliches Lexikon, Grundbegriffe der Germanistik,* Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1997.

Schweikle, Günter u. Irmgard: *Metzler Literatur Lexikon,* Metzlerische Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1990.

Träger, Claus: *Wörterbuch der Literaturwissenschaft,* VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1986.

Wilpert, Gero von: *Sachwörterbuch der Literatur,* Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1989.

Diğer Kaynaklar:

Baypinar, Yüksel: *Tuhaf Bir Şiir Anlayışı: Somut Şiir,* Gündoğan Edebiyat, 5, Kış, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

Bense, Max / Döhl, Reinhard: *Zur Lage,* içinde: **Gomringer, E., Konkrete Poesie.** *Deutschsprachige Autoren-Anthologie,* Philipp Reclam jun. Stuttgart 2001.

Best, Otto. F.: *Handbuch Literarischer Fachbegriffe, Definitionen und Beispiele,* Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt Main, 1973.

Campos, Augusto de / Campos, Haroldo de: *Vor Skizze für die Konkrete Poesie,* in: *Uçurum Kitabı, Somut Şiir Özel Sayısı,* Uçurum Yayıncılık, Ankara 1986.

Doğan, Abide / Demirkan, Eser: *Somut Şiir Üzerine Bir Deneme I,* içinde: *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi,* S. 557 Mayıs, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1988.

Garnier, Pierre: *Uluslar Arası Akımın İlk Konum Alışı,* içinde: *Uçurum Kitabı, Somut Şiir Özel Sayısı,* Uçurum Yayıncılık, Ankara 1986.

Gomringer, Eugen: *Konkrete Poesie, Deutschsprachige Autoren- Anthologie,* Philipp Reclam jun. Stuttgart 2001.

Krechel, Rudiger: *Konkrete Poesie im Unterricht des Deutschen als Fremdsprache,* Julius Gross Verlag, 3. auflage, Heidelberg 1991.

Krusche, Dietrich/Krechel, Rudiger: *Anspiel – Konkrete Poesie im Unterricht Deutsch als Fremdsprache,* Bonn 1984.

Özmut, Orhan: *Zum Vergleich der Konkreten Poesie in der Deutschsprachigen und Türkischen Literatur und zu ihrer Anwendung im DaF-Unterricht,* Doktorarbeit, Abteilung für Deutsche Sprache und Literatur am Institut für Sozialwissenschaften der Hacettepe Universität, Ankara, November 2002.

Pazarkaya, Yüksel: *Somut Şiir*, Açı Yayınları, 1996.

Wagner, Johannes: *Materialen Deutsch als Fremdsprache. Spielübungen und Übungsspiele im Fremdsprachenunterricht*, Hrsg. Arbeitskreis Deutsch als Fremdsprache beim DAAD, 6. Auflage, Regensburg 1987.

Walther, Elisabeth: *Visuelle und konkrete Poesie*, Manuskript, Çanakkale, 2005.

Yıldırım, Aksöz, Munise: *Türk ve Alman Yazınında Belli Yazın Türlerinin Sözlük Maddeleri Bağlamında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Doktora Tezi, Adana 2001.